

Hülya Ünal
Hacettepe Üniversitesi, hulyadolas@gmail.com, Ankara-Türkiye
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8115-8138>

Sanatçı Oluşun Gizlenmiş Garipliği

Özet

Bu araştırmada, sanatçıların yaratıcılık süreçlerinde gözlemlenen gariplik, melankoli ve delilik halleri incelenmiştir. Sanatçıların normatif yaşamdan farklı pratikleri ve dünyayı farklı algılayışları, yaratıcılıklarıyla ilişkilendirilerek "sanatçı olmanın gizlenmiş garipliği" teması ve sanatsal kimliğin sosyolojik, psikolojik ve felsefi boyutları araştırılmıştır. Ayrıca, melankolinin yaratıcılıkta hem itici güç hem de engelleyici faktör olabileceği, deliliğin ise yaratıcı performatiflikte önemli bir rol oynadığı vurgulanmıştır. Araştırmada, sanatçıların gerçekliğin kozmosunda evrenle bağ kurdukları ve bu deneyimin onları "garip" kıldığı, giysileri, alışkanlıkları ve davranışlarının farklı olduğu belirtilmiştir. Sanatçı olmanın bir yaşam pratiği olduğu ifade edilmiş, melankolinin sanatçıların eserlerine yansıyan bir durum olduğu, "kara güneş" metaforunun melankolinin derin etkisini sembolize ettiği, melankolinin bir döngü gibi kopuş ve yeniden yaratım sürecini içerdiği, deliliğin yaratıcılıkta bir başka boyut olduğu ve sanatçılarla delilerin hayal güçleri ve gerçeklikle ilişkileri açısından benzerlikler taşıdığı belirtilmiştir. Araştırmada, nitel araştırma yöntemleri kullanılarak sanatçıların yaratıcılık süreçlerindeki halleri incelenmiştir. Bu amaçla, sanat, felsefe, psikoloji ve sosyoloji alanlarındaki kaynaklardan yararlanarak literatür taraması yapılmış, sanatçıların yaşam pratikleri ve eserleri betimsel olarak analiz edilmiş ve bu haller yorumlayıcı bir yaklaşımla ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: sanatçı, yaratıcılık, delilik halleri, gariplik.

The Hidden Strangeness of Being an Artist

Abstract

This research investigates the states of strangeness, melancholy, and madness observed in artists' creative processes. By associating artists' practices, which differ from normative life, and their distinct perceptions of the world with their creativity, the theme of the "concealed strangeness of being an artist" and the sociological, psychological, and philosophical dimensions of artistic identity are explored. Furthermore, the study emphasizes that melancholy can be both a driving force and an inhibiting factor in creativity, while madness plays a significant role in creative performativity. The research indicates that artists establish a connection with the universe within the cosmos of reality, and this experience renders them "strange," manifesting in their different clothing, habits, and behaviors. It is stated that being an artist is a life practice, melancholy is reflected in artists' works, the "black sun" metaphor symbolizes the profound effect of melancholy, and melancholy involves a cyclical process of detachment and re-creation. Additionally, madness is presented as another dimension in creativity, and similarities are noted between artists and the mad in terms of their imagination and relationship with reality. Employing qualitative research methods, the study examines these states in artists' creative processes. To this end, a literature review was conducted using sources from the fields of art, philosophy, psychology, and sociology. Artists' life practices and works were descriptively analyzed, and these states were approached with an interpretative perspective.

Keywords: artist, creativity, states of madness, strangeness.

1. Giriş

Yaratıcılığın taşmasıyla garipliğe, melankoliye, deliliğe düşmek, üretme pratiğinin bu taşkınlıklarla koşullanması, taşkınlıkları içermesi, hayata yabancı bir şey değildir. Gelin görün ki delilik anlamsızlığın baskın olduğu doğal afetler de sayılamaz (Borgna, 2023, s. 32). Pek insani ihtimallerdir; tarihsel, sosyal, şiirsel ya da sanatsal deneyimler içerebilir. Sanatçı oluşun garipliği ve pratikleri, insan deneyiminin en karmaşık ve büyüleyici yönlerinden biridir. Sanatçılar, toplumun genelinden farklı bir algılama ve ifade biçimine sahip olmaları nedeniyle sıkça "garip" olarak nitelendirilirler. Bu gariplik, sadece dış görünüşlerinde veya davranışlarında değil, aynı zamanda iç dünyalarında ve evrenle kurdukları derin ilişkide de kendini gösterir. Sanatçılar, gerçekliğin sınırlarını zorlayarak, evrenin derinliklerine nüfuz eder ve bu deneyimleri eserlerine yansıtırlar. Bu süreç, onları hem kendi iç dünyalarında hem de toplum içinde "norm-dışı" yapar. Bu makale, sanatçı olmanın garipliğini ve pratiklerini, melankoli ve delilik gibi kavramlar üzerinden inceleyerek, sanatçıların yaratıcı süreçlerindeki karmaşık dinamikleri sanat felsefesi perspektifinden anlamayı amaçlamaktadır. Sanatçıların evrenle kurdukları bağ, onların melankoli ve delilikle iç içe geçmiş yaratıcı süreçlerini nasıl etkiler? Sanat, bu karmaşık varoluşsal deneyimlerin bir ifadesi olarak nasıl ortaya çıkar? Bu sorulara cevap ararken, sanatçıların "garip" olarak algılanmasının nedenleri ve bu durumun onların sanatsal üretimlerine nasıl yansıdığını da ele alacağız.

Sanatçıların "garipliği", aslında onların dünyayı farklı bir şekilde algılama ve yorumlama yeteneklerinden kaynaklanır. Bu farklılık, onların eserlerine özgünlük ve derinlik katar. Ancak, bu durum aynı zamanda onları toplumdan izole edebilir ve varoluşsal çatışmalara yol açabilir. Bu makale, sanatçıların bu karmaşık varoluşsal hallerini ve yaratıcı süreçlerini sanat felsefesi bağlamında anlamaya yönelik bir keşif yolculuğu sunmaktadır. Sanatçıların evrenle kurduğu bağ, onların yaratıcı süreçlerini nasıl etkiler? Melankoli ve delilik, sanatçıların yaratıcı süreçlerinde ne tür bir rol oynar? Sanatçıların "garip" olarak algılanmasının nedenleri nelerdir? Sanatçıların varoluşsal hallerindeki karmaşık süreçler, eserlerine nasıl yansır? Bu sorular, sanatçıların varoluşsal hallerini ve yaratıcı süreçlerini anlamak için temel sorgulamalar olarak ele alınacaktır.

Bu çalışma, sanatçıların varoluşsal hallerini ve yaratıcı süreçlerini sanat felsefesi açısından anlamaya yönelik önemli bir katkı sağlamayı hedeflemektedir. Sanat ve yaratıcılık alanındaki mevcut literatür, sanatçıların yaratıcı süreçlerindeki karmaşık dinamikleri tam olarak aydınlatmamaktadır. Bu makale, bu boşluğu doldurarak, sanatçıların "garipliği" ve yaratıcı pratikleri arasındaki ilişkiyi derinlemesine inceleyerek, alana yeni bir bakış açısı sunmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, sanatçıların toplum içindeki konumlarını ve sanatsal üretimlerinin felsefi boyutlarını anlamaya yönelik önemli bir çerçeve sunacaktır.

2. Sanatçı Oluşun Garipliği ve Pratikleri

"Garip; adına, tadına, tuzuna, tozuna bakmayız, acısını duyalım yeter / her nemiz var ise verip verip, kalp, gönül, damar, ses, nefes...hayal, hülya, ruya, şarkı, şiir, miir... ne bulursak girip girip, garip garip severiz biz, garip garip".
(Dede M., 2013)

Sanatçı oluş herkeslerce söylenen ilk tepkiyle hayat boyunca rastlaşmaktır. "Garip biri". İlk size garip demeleriyle başlar çoğu şey. Çünkü sanatçılar bazen, gerçekliğin kozmosunda, muazzam güçleri ile ve akıntılarıyla evreni bir arada tutan içkinlikle, bir anlığına dahi olsa, bağ kurarlar (Sutton & Jones, 2014, s. 85). Bu deneyimlenen bağın dönüş yolunda hissedilenler ise, sürecin oldukça garip anlarını oluşturur. İlk, ailede bahsi geçen garipliğin ne olduğu tam anlaşılmadan deli, mani, leyla gibi isimlerle, duyarsınız isminizi. Zaman içersinde anlaşılır ki gariplik, performansın ta kendisi oluveren bir tavır içeriyor. Durumun kendisi bir şeyler hakkında garip tavırlar içersinde olma haliyle ilgilidir daha çok. Tıpkı bir Aliye Berger, Semiha Berksoy yada Lale Müldür olmak gibi. Öncelikle zaten gariptir giyinme şekliniz, yemek yeme alışkanlığınız ya da koşuşunuz, raks edişleriniz. Bilinir aslında bu gariplik her yola çıkabilir, herşeye evrilebilir. İyi ya da kötünün ötesinde bir yerde öteki oluş, hayvan oluş, bitki oluş gibi birçok farklı tarafa

gidebilir, hiçbir de olmayabilir. Dolayısıyla garip başlamak yola, biraz sürprizlidir. Nitekim garip olanın şaşkınlığına bakakalan gözler, o gözler, onu hep uzakta da olsa takip ederler. Zira onlar, garipliğin heyecanını hissedenler olurlar ve bunun peşindedirler.

Deleuze' un sanatçıların "gerçekliğin kozmosunda, muazzam güçleri ile ve akıntılarıyla evreni bir arada tutan içkinlikle, bir anlığına dahi olsa, bağ kurmaları" (Sutton & Jones, 2014, s. 85) görüşü, sanatçıların evrenle daha derin bir ilişki kurabildiğini ima eder. Bu yetenek, alışılmışın dışında deneyimlere ve perspektiflere yol açarak, sanatçıların garip biri olarak algılanmasına katkıda bulunabilir. Sanatçılar, evrenin daha derin katmanlarıyla, belki de sezgisel bir düzeyde, evrensel örüntüleri daha iyi anlayarak veya kolektif bilinçdışına erişerek bağlantı kurabilirler. Bu sıra dışı ilişkisellik, başkalarının anlamakta zorlanabileceği deneyimlere ve bakış açılarına neden olabilir ve bu da tuhaflık algısını pekiştirir. Deneyimlenen bu ilişkiselliğin dönüş yolunda hissedilenler, derin bir deneyimden sonra sıradan gerçekliğe yeniden entegre olmanın zorluğunu ve yarattığı uyumsuzluğu ifade eder. Bu uyumsuzluk, alışılmadık davranışlar veya bakış açıları olarak kendini gösterebilir ve böylece "garip" etiketi daha da yerleşir. Derin ve anlamlı bir deneyim yaşayıp sonra gündelik hayata dönmek bir yabancılaşma hissi yaratabilir. Bu yabancılaşma, toplumsal beklentilerle uyuşmayan davranışlara veya görüşlere yol açar ve bu da sanatçının "garip" olarak algılanmasını güçlendirir. Bir sanatçı, herkesin duyduğunu, gördüğünü, hissettiğini, düşündüğünü; başka şekilde duyan, gören, hisseden, düşünen, yorumlayandır. Bu tanım, "gizlenmiş garipliğin" temelinde, dünyanın özünde farklı bir şekilde deneyimlenmesinin yattığını doğrudan destekler. Bu farklı deneyim biçimi, sanatçının hem sanatsal çıktısına hem de genel tavrına yansır. Bu tavır, bir sanatçının temel özelliğini açıkça tanımlar: farklı bir algılama biçimi. Bu farklı algılama, farklı yorumların ve ifadelerin temel nedenidir ve bu da bu benzersiz bakış açısını paylaşmayanlar tarafından "garip" olarak algılanır. Sanatçı olmak bir yaşama pratiğidir. Albert Camus sanatı, sanatçının yaşam ile gerçeklik ilişkisini açıklarken, sürekli yenilenen kalp kırıklığına benzetir (Camus, 2023, s. 39). Sanat, farklı yaşama şekillerinin hem bir işlevi, hem de temel belirtisiydi. Bu nedenle Nietzsche, sanatı ve yaşamı, sanatçının "yaratıcı davranışı" çerçevesinde kavradı (Eroğlu, 2014, s. 39).

Çünkü sanat, tinin mutlak bir gereksinimiydi. Sanat üretmekle insan, kendi tininin bilinci için bir nesne haline getirmekte; kendisini bu şekilde "dışsallaştırmakta" ve bu vesileyle kendini tanımaktaydı (Eroğlu, 2014, s. 38). Diğer taraftan, sanatçıların pragmatist zorlamalardan kurtulma yeteneği, varlıklarında bir kusur olduğunu göstermemelidir. Tam tersine bu pratikler onların, çoğunluğa göre daha yoğun olduklarını, gerçekliğin sürekli oluşunu kavrayıp bunu herkesle paylaşma potansiyeli barındırdığını gösterir (Lenoir, 2004, s. 176). Yaratmak bugün tehlike arz eden bir eylemdir; Camus, 'Yaratma Tehlikesi' adlı eserinde, sanatın ve onun ifade ettiklerinin insan yaşamındaki vazgeçilmez önemine dikkat çekerek, baskıcı ideolojilerin altında yaratma özgürlüğünün nasıl korunabileceğini sorgular. Sanatın, bu tür ortamlarda dahi insanların kendilerini ifade etme ve özgürlüklerini koruma aracı olarak hayati bir rol oynadığını vurgular (2023, s. 23).

2.1. Ruhun histerisi melankoli

"Bazen birşey görünür gibi oluyor bazen bir şey görünmüyor".

(Müldür, 2008)

Melankoli, sanatçıların yaratıcı süreçlerinde gözlemlenen ve eserlerine yansıyan bir durum olarak ele alınabilir. Sanatçıların "gariplik" olarak tanımlanan deneyimlerinde, melankoli sıkça rastlanan bir unsurdur. Bu durum, gözyaşları, öfke, yaralanabilirlik, karamsarlık ve bulanıklık gibi ifadelerle kendini gösterir. Melankoli, sanatçının yaratıcı sürecinde hem bir itici güç hem de bir engelleyici faktör olarak işlev görebilir. Bu duygusal durum, sanatçının iç dünyasına yönelik derin bir keşif sürecini tetikler ve bu keşif, eserlere özgün bir ifade katabilir. Ancak, melankolinin yoğunluğu, yaratıcı süreci olumsuz da etkileyebilir ve sanatçının üretkenliğini azaltabilir. Sanatçıların melankoli deneyimleri, bulanık ışık kırılmaları, prizmatik yanılsamalar ve antropomorfik doğa imgeleri gibi sembolik ifadelerle kendini gösterir. Bu imgeler, melankolinin yarattığı içsel karmaşıklığı ve duygusal yoğunluğu yansıtır. Peki "bu kara güneşin

kaynağı nerededir? Görünmez ve ağır ışınları, hangi yolunu yitirmiş galaksiden gelip beni yere, yatağa, dilsizliğe, vazgeçişe çiviler?" (Kristeva, 2009, s. 11) Burada "kara güneş" metaforu, melankolinin derin ve ezici etkisini sembolize eder.

Melankoli, insanlık tarihi boyunca farklı disiplinler tarafından incelenen ve varlığını sürdüren karmaşık bir kavram olarak öne çıkar. Yaklaşık 2500 yıllık bir geçmişe sahip olan bu kavram, sürekli bir tanımlama sürecine tabi tutulur ve çeşitli anlatılarda farklı şekillerde kavramsallaşır. Bu durum, melankolinin evrensel ve zamansız bir insan deneyimi olduğunu gösterirken, aynı zamanda çok boyutlu ve öznel yapısıyla varoluşsal bir sorgulama ve anlam arayışını da beraberinde getirir. Melankolinin doyurucu ve güncel bir tanımına ulaşmak hâlâ zordur; bu zorluk, melankolinin hem zamansız hem de kişiye özgü bir deneyim olmasından kaynaklanır. Melankoli, bireyin dünyayla olan bağlarının kopuşunu ve içsel bir dönüşüm sürecini tetikler. Ancak, melankolinin insanı dünyadan eksiltene, koparan bir kopuş olduğuna inanmak mümkündür. Hayatın kendisinden geçerek yaşanan her bir bağ kopuşu, temsil eder; her kopuşun da tek bir hareketi, sürekli bir düşüş içersinde var olan şeyi dönüştürmek üzere var olur. Peki, derinlerde acı içersindeyken, "bir zamanlar bizi bedene ve anlama bağlayan bağlar koparken hala resim yapılabilir mi?" (Kristeva, 2009, s. 168). Anlam kaybı, yaşamın sürdürülebilirliği açısından büyük bir risk oluşturur. Nilgün Taşkıntuna'nın (2012) Hanna Segal'den yaptığı alıntıya göre, bireyin iç dünyasının yıkımı, yeniden yaratım ihtiyacını doğurur. Bu süreç, parçaların birleştirilmesi, yeniden anlamlandırılması ve hayata yeniden bağlanması yoluyla gerçekleşir. Melankoli, bir döngü gibi, sürekli bir tanımlama, kopuş ve yeniden yaratım sürecini içerir. Bu döngü, bireyin içsel dünyasında sürekli bir hareketlilik ve değişim yaratır. Melankoli, sadece bir yıkım değil, aynı zamanda bir yeniden doğuş ve dönüşüm potansiyeli taşır. İnsan deneyiminin karmaşık ve çok yönlü bir parçasıdır. Tanımlanması zor ve sürekli değişen bir kavram olmasına rağmen, insanlık tarihi boyunca varlığını sürdürmüş ve sanat, edebiyat ve felsefe gibi farklı alanlarda derin izler bırakmıştır.

2.2. Deliliğin Yaratıcı Performatifliği

Duyularüstü bir boyutta delilik; yiyip yutan hüznün, paramparça olmuş bekleyişlerin, düşüncenin kanatlanmasına izin vermeyen duygulanışların ve otistik bir tecrite dek varan yalnızlığın vücut bulmasıdır (Borgna, 2023, s. 32). Hanna Segal sanrı ve sanatsal yaratıcılık konulu makalesinde psikotik sanrılar ve sanatsal yaratılar arasında bir bağ kurarak bu ikisi arasındaki benzerlik ve farklılıkları araştırır. Segal'e göre psikotikler ve sanatçılar özellikle iç dünyalarının tahrip olmasıyla yeni bir dünya yaratmak durumundadırlar. Bu yaratım sürecinde her ikisinin yolları ayrılır. Psikotikler grandiyöz ve gerçek dışı kendilik imgeleri yaratmaya eğilimliyken sanatçılar kendiliklerinden çok nesnelerini yeniden yapılandırma, gerçeklikle temasta kalma eğilimindedirler. Sanatsal çalışmanın yıkılan iç dünyanın varlığı ve onu yeniden yapılandırma arzusundan kaynak bulduğunu savunur (Taşkıntuna, 2012, s. 79). Bu farklılıklar, sanatçıların ve psikotiklerin yaratım süreçlerindeki temel ayrımı ortaya koyarken, aynı zamanda her iki grubun da gerçeklikle kurduğu özgün ilişkileri de gözler önüne serer.

Deliler, şairler, düş görenler ve sanatçılar, ortak bir varoluşsal düzlemde buluşan, ancak aralarındaki ayrım çizgilerinin netliği konusunda belirsizliğin hâkim olduğu bir topluluktur. Bu ayrım çizgilerinin yeterince kavranmamış olması, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde önemli sonuçlar doğurma potansiyeli taşır. "Eğer bilinmeyen yaratıcılıkla sonuçlanmazsa, çoklukla yıkıcılığın içersinde kalır" (Yazıcı, 2012, s. 11). Yaratıcılığın, bilinen ve öngörülebilir sonuçlar doğurmaması, bireyi ve toplumu yıkıcı bir sürece sürükleyebilir. Deliliğe yönelmek, kimi zaman kaçınılmaz bir yol olarak algılanır; ancak deliliğin kendisi de tehlikeli bir alandır. Tehlikeli olan, deliliğe düşenin içsel arayışındaki derin hissiyatı değil, "gerçek-dışı gerçekliklerin ötesine geçildiğinde görülen şeydir; geriye sadece delilik kalmakta, 'insanın kilit altına aldığı delilik' diye, pek uygun şekilde tarif edilen delilik" (Breton, 2015, s. 182). Delilik, kırılmalı bir yapıdır ve deliliğe vakıf olanlar, kayıtsızlık ve ilgisizlikten kaynaklanan yaralara karşı savunmasızdır. Bu yaraların niteliği, özgün bir incinebilirlik hali taşır. Söz konusu incinebilirlik, deliliğin yaratıcılıkla kurduğu karmaşık ilişkinin temelini oluştururken, sanatçıların iç dünyalarındaki derin çatışmaları ve arayışları da yansıtır. Sanatçıların bu gibi durumları,

yaratım süreçlerinde ne tür bir rol oynar ve eserlerine nasıl yansır? Bu sorular, sanatın doğasına ve sanatçıların varoluşsal durumlarına dair derinlemesine bir anlayış geliştirmemize olanak sağlar.

Andre Breton 1924' te yayınlanan Sürrealizm manifestosunda hayal gücünü yaratmanın mahkum edilemeyeceğini ve özgürleşmesi gerekliliğini anlatırken, delilikteki hayal gücünün tüm klinik yaptırımlarla engellendiğini, özgürleşmesi gerekliliğinden bahseder ve ekler; “Bizi, hayal gücü bayrağını yarıya indirmeye zorlayan, delilik korkusu değildir” (Breton, 2015, s. 183). Deliliğe düşen şair, sanatçı ve filozoflara cesaret veren bir mottoya dönüşür bu cümle. Dolayısıyla, delilik ve yaratıcılık arasındaki bu ilişki, çeşitli psikolojik mekanizmalarla şekillenirken, aynı zamanda sanatçıların iç dünyalarındaki karmaşık süreçleri de aydınlatır. Sanatçıların bu karmaşık süreçleri, onların yaratım süreçlerinde nasıl bir rol oynar ve bu süreçler, eserlerine nasıl bir derinlik katar?

Georg Trakl için hayat, ahenk ve yumuşak delilikle yankılanır. Delilik çok yoğun biçimde hüznü, umutsuzluk his ve disosiyasyon (iç uyum-harmoni kaybı) saçarak doruk noktasında belirir (Borgna, 2023, s. 32). Ancak kalbin derinlerinden gelen bu disosiyasyon, bir melodinin yaratılmasına zemin oluşturabilir. Çünkü melodinin yaratılması da insan duyarlılığının ve iradesinin en derin sınırlarının keşfedilmesi ile ilgilidir (Schopenhauer, 2020, s. 76) ve derinlerinden gelen seslerle mümkündür. Jean Dubuffet, “ham sanatı” tanımlarken sanat kurumlarının sanatçıları üzerindeki etkileri üzerine düşünceler geliştirir. Ham sanatın doğasına uygun düşsel bir serüven yaşayabilmek için sanat piyasasını göz ardı etmek gerekir. Bu akımı benimseyen kişiler toplum dışına itilmiş bireylerdir; toplumla her türlü ilişkisini kesmiş olanlar, toplumsal uzlaşmaya hayır diyenler, toplumla olan sorunları nedeniyle hastaneye kapatılanlar, sıra dışı insanlar ve anarşistler bu akımın öcülerini oluşturmuştur. Dubuffet deliliğin insan dehasına katkısı olduğu üzerinde durur ve ekler; ben deliliğin olumlu, üretken, çok yararlı ve değerli bir ruh hali olduğunu düşünüyorum. Delilerde var olan düşünme mekanizmalarının, kendini normal diye adlandıran kişilerde de olduğunu ancak sadece delilerin bu mekanizmaların çalışmasına izin vermesidir (Thevoz, 2004, s. 52). Ham sanat akımının yaratıcısı olmasına rağmen, kendisini bu akımın sanatçısı olarak görmeyen Dubuffet, Ham Sanat eserlerinin özelliklerinden kendi sanatında faydalanmıştır. Dubuffet ve Ham Sanat uzmanı Michel Thévoz, bu akımı çerçevesinde yeni yapıtların üretilmesinin mümkün olup olmadığını sorgulamış ve toplumsal uzlaşmayı reddeden sanatçıların varlığını vurgulamıştır. Dubuffet, Prinzhorn'un araştırmalarından yola çıkarak, kültürün etkilerinden bağımsız bir sanat ararken, kendi sanatsal kimliğini de bulmaya çalışmıştır. 1947'de Paris'te bir Ham Sanat Merkezi açmış ve 1976'da Lozan'daki Beaulieu Şatosu'na taşınan koleksiyonda bugün yaklaşık 15.000 yapıt bulunmaktadır. Madge Gill, Reinhold Metz, Willem Van Genk, Vojislav Jakic, Johann Hauser gibi sanatçılar, bireyselliklerini korumayı başarmış örnekler olarak gösterilmiştir. Ancak, bu sanatçıların artık "meydanda" oldukları ve kültürden bağımsız olmadıkları, ancak dayatılan var oluş biçimlerine saygı göstermeden özgünlüklerini korumayı ve yaratmayı başardıkları belirtilmiştir (Ülde, 2010, s. 110).

İngiliz Madge Gill (1884-1961), kendisine resim çizme emri veren “görülmemiş bir gücün” rehberliğinde Portrelerini çizerken ona seslenen bir kadın sesiyle hareket ettiğini söylemektedir. Madge Gill, 1920'de spiritüel rehberi Myrminerest tarafından "ele geçirildikten" sonraki yaşamında, trans hallerinde olağanüstü miktarda yapıt üreten, medyumik sanatın dikkat çekici bir temsilcisiydi. Otuz sekiz yaşından itibaren hayatının sonuna kadar bu ruhani varlıkla kurduğu bağlantı aracılığıyla, mürekkeple kağıt ve patiska üzerine, ayrıca ellili veya yüzölçümler halinde genç kız yüzleriyle dolu sayısız kartpostal yarattı. Annesinden miras aldığı ve Barnardo'nun ticari amaçlı el sanatları eğitimleriyle pekişen yeteneği sayesinde, halılar, duvar askıları ve elbiseler de ördü, tığ işi yaptı ve dokudu. Gill'in bu durdurulamaz ve görünüşte sonsuz yapıt üretimi, içsel bir gücün ve doğal yaratıcılığın, spiritüel bir deneyimle birleşerek ortaya koyduğu sıra dışı bir örneğiydi.

Görsel 1. Madge Gill atölyesinde çalışırken

Görsel 2. Madge Gill, kağıt üzerine tükenmez kalem

1815 yılından itibaren Fransız bir psikiyatr Etienne-Jean Georget, Paris'teki Salpêtri re Akıl Hastanesinde çalışmalarını yürütür. Aynı dönem ressam Th odore G ricault ile tanışır ve sanatçıdan hastalarının yer aldığı bir portre serisi çalışmasını ister. Bu “On Monomani Hastası” serisinin ilki *Bir Kleptomanın Portresi*’ dir. Gericault’un Salp tri re’ de yaptığı portrelerin beşinde de poz verenlerin gözleri şüpheyle başka yerlere bakmaktadır. Uzaktaki ya da hayali bir şeye odaklandıklarından değil, artık alışkanlıkları gereği, yakında olan şeylere bakmaktan kaçındıkları için. Yakında olan başlarını döndürür çünkü sunulan açıklamalarla bunu açıklamak mümkün değildir.” ( nal, 2025).

Görsel 3. Théodore Géricault, 1819-1923, Bir Kleptomanın Portresi, Yağlıboya

Foucault için, “Delilik, akla ilişkin bir biçim haline gelmekte veya daha doğrusu delilik ile akıl sürekli olarak tersine dönebilen bir ilişki haline girmektedirler, bu da her deliliği onu yargılayan ve ona egemen olan kendi aklına sahip; her akli da onda gülünç gerçeğini bulduğu kendi deliliğine sahip hale getirmektedir. Her biri diğerinin ölçüsüdür ve bu karşılıklı atıf hareketi içinde bunların ikisi de birbirini reddetmekte, ama her biri diğerinin üzerine yaslanmaktadır.” (2006, s. 63) Sanatçılar Jake ve Dinos Chapman, "Kahrolası cehennem" adlı kanlı enstalasyonlarının yangında yok olmasının ardından, daha büyük ve gösterişli bir versiyon olan 'kahrolası cehennem'i yarattılar. Dokuz vitrinde gamalı haç şeklinde düzenlenmiş bu barok eseri, Jake ve Dinos Chapman, iki yıllık bir çalışmayla 60.000 oyuncak askeri parçalayarak, yeniden şekillendirerek ve yeniden düzenleyerek bu oyun alanını oluşturdular. Batı medeniyetinin en çok reddettiği şeyi, dehşet verici bir biçimde temsil eden bu yapıt, soykırımı çağrıştıran grotesk şiddet eylemleri gerçekleştiren minyatür Nazi askerlerinin plastik figürleriyle dolu şok edici sahneler sunar. Bu korkunç ortamda, her figür diğerine vahşice saldırmakta, ne bir galip ne de bir kurban ayırt edilebilmektedir. On binlerce oyuncak askerin dehşet verici ve anlamsız şiddet eylemlerine odaklanan bu karmaşık enstalasyon, rasyonel düşüncenin ve ahlaki değerlerin tamamen ortadan kalktığı, kaotik ve kabus dolu bir zihinsel durumu görselleştirerek insanlıkta var olan deliliğin irrasyonel doğasını çarpıcı bir şekilde ortaya koyar.

Görsel 4. Jake ve Dinos Chapman, 2000, Kahrolası Cehennem, Cam, vitrin ve ahşap

Görsel 5. Jack ve Dinos Chapman, Kahrolası Cehennem detayı

“Dünya kendisini delilik içinde yaratıyor, bunun dışında her şey hayal” der Emil Cioran (2015, s. 19). Yaratmaya yetecek kadar deliliğe düşmek; düşen olmak, deliliği performe etmek; Modigliani sokakta delice dans ederken, barda delicesine birine saldırırken ya da, delicesine bir tutkuyla birine yaklaşırken görülür. Andy Garcia’ nın sanatçıyı canlandığı Modigliani filmi sahnesinde Picasso, sanatçının gözlerine bakar, “sen delisin” der; ve ekler “evet delisin”. Modi içkisini kaldırır ve içer; herşeyin yolunda olduğunu söyler gibidir. öyle ki deliliğe düşenler, deliliklerinin kendilerinden başka kimse için geçerli olmadığı düşüncesine katlanacak kadar memnundurlar deliliklerinden. Gerçekten

de, sanrılar, yanılsamalar vs. hiç de hafife alınacak zevk kaynakları değildir. Kontrol altında tutulan şehvet düşkünlüğü de bu zevkten pay alır (Breton, 2015, s. 182). Delilik ve yaratıcılık arasındaki bu diyalektik ilişki, sanatın doğasına dair derinlemesine bir anlayış sunarken, aynı zamanda sanatçıların iç dünyalarındaki karmaşık süreçleri ve arayışları da gözler önüne serer.

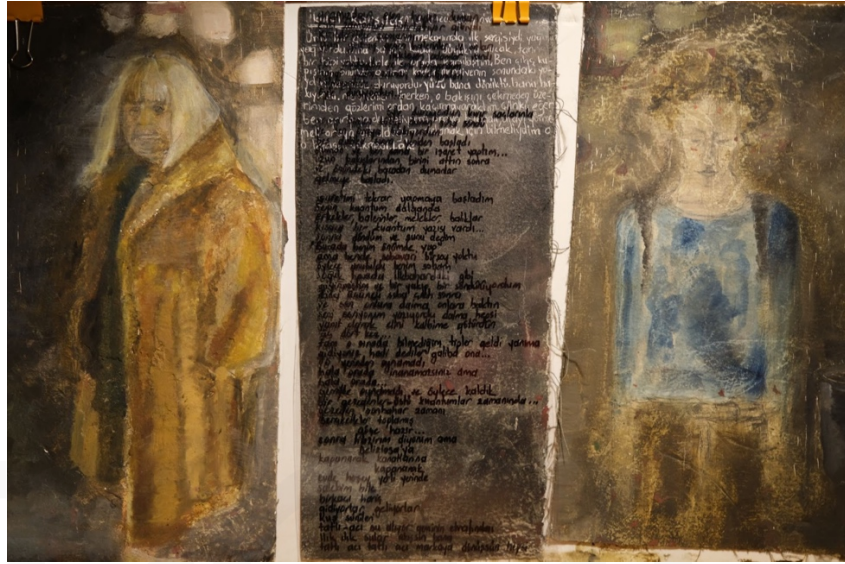
2.3. Karşılaşmanın yaratıcı yoğunluğu

Aşırılıkla gelen ya da aşırılık sonrası delilik; aşırıya kaçmadan nasıl yaratılabilirdi? Derine daldıkça sanatçıda ortaya çıkan aşırı ve sürekli odaklanma eğiliminin kendisi ile üretmeye/deliliğe düşmenin önu açılır. “Psikiyatrik terminolojide bu, “disosiyatif durum” olarak tanımlanır; yani kişi bir anlamda kendisinden ayrılır ve mecazi olarak bir başka yere gider. Gündelik dilde ise bu durum, kişinin gerçekte bağının kesilmesi olarak açıklanabilir. Öznel anlamda ise, yaratıcı birey bir başka gerçekliğe geçmektedir. Bu da adeta içinde ortadan kaybolduğu derin bir bilinçlilik kuyusudur. “ilgiyi kesme”, “yoğun odaklanma” ya da “başka bir yerde olma” yaşantısı, bir bakıma mistiklerin “değişim durumları” ile de benzeştirilebilir. Bu durumdayken sanatçı, bulanık sabit olmayan kavramlar ve yapılar dünyasında saatlerce yaşamayı sürdürür. Bu yapı ve kavramlar giderek şiir, oyun, resim gibi yaratıcılık ürünleri olarak karşımıza çıkan maddi nesnelere dönüşürler” (Soygür, 1999, s. 127).

Michel Foucault, delilik ve yapıt arasındaki bağda oluşan radikal bir kriz nosyonundan kaynaklı delilikle üretilen sanatsal yapıtlarının dünyayı sorguladıklarına inanır. Delilik ile üretilmiş tanımlanması güç büyük sanatsal yapıtlar doğrulukla ilgili bir mesele değildir, daha çok ‘yalan’la ilgilidir. Herhangi bir “doğruluk değeri” anlamı taşımaz. Çünkü sanat yapıtı ortaya bir vizyon koyar, ancak bu vizyon yaratıcı bir yanlışlama olarak kabul edilir. Yapıt bir değer taşımanın ötesine bu vesileyle geçince, dünyayı suçlar, kusurlu hale getirir (Megill, 1998, s. 329). Delilik ile üretilmiş yapıtların mutlak ve derin bir boşluk hissi yarattığı Nietzsche'nin deliliği, Van Gogh'un ki veya Artaud'nunki, tamamen başka kozmoslara/eserlere aittir. Burada delilik ile yapıt arasındaki uyum, temel alışveriş veya dil aktarımı olmamıştır; bunların çarpışması eskisinden daha tehlikelidir, ve şimdi birbirlerine itiraz ettiklerinde, burada bağışlama olmamaktadır, bir hayat ve ölüm oyunu oynamaktadırlar. Artaud'nun deliliği eserin yarıklarına süzülmemektedir; bu delilik tam olarak eser yokluğu'dur, bu yokluğun ıdığı cıdığı çıkartılmış mevcudiyeti, onun hissedilen ve hiç bitmeyen tüm boyutları içinde ölçülen merkezi boşluğudur (Foucault, 2006, s. 758).

Kavrayışlara sahip olmayı istemeyiz. Yaratıcılığı istemeyiz. Ama kendimizi, adayışın ve temsiliyetin yoğunluğuyla karşılaşmaya vermeyi isteyebiliriz. Rollo May'ın karşılaşmanın yoğunluğunu, gömülme, emilmek, kapılıp gitmek, bütünüyle dalıp gitmek gibi yaratıcı sanatçıyı anlatmakta kullanılır. Has yaratıcılık yoğun bir farkındalık, bir bilinç artışı ile nitelenir. Sanatçılar yoğun karşılaşma anlarında çok belirgin nörolojik değişiklikler yaşarlar: Artan kalp vuruşu, görüşün daralıp yoğunlaşması, çevredeki şeylere karşı (zaman geçişine olduğu gibi) kayıtsızlaşma ve iştah kesilmesi gibi. Bahsedilen farkındalık artışı kendi kendinin bilincinde olmak anlamına gelmez. Daha çok kendini bırakmak ve massetmekle bağlantılıdır ve kişiliğin tüm düzeylerinde birden bir farkındalık artışını kapsar (May, 2019, s.68).

Sanatçının yoğun bir karşılaşmada yaşadığı sarsıntıyı anlatan Karşılaşma isimli yapıtta sanatçı, Lale Müldür ile yaşanan **fenomenolojik** karşılaşmanın **subjektif** ve **transandantal** etkileriyle somutluk kazanıyor. "İlaçların öncesiydi: bu deliliğim başkaydı," sözleriyle başlayan metin, **ontolojik** bir kırılmanın, normatif yaşamdan kopuşun ve farklı bir **algısal** düzlemin hissedildiği bir ruh halini işaret ediyor. Galerideki karşılaşma, mekanın büyüklüğüne rağmen hissedilmeyen **numinoz** deneyim ve Müldür'ün bakışlarındaki yoğun **bakış**, anlatıcının **içkin** dünyasının **radikal** bir şekilde değişmesine neden oluyor. Merdivenleri inerken yaşanan bakışma, **bedensel** tepkilerin (kalbin atışı, görüşün bulanıklaşması) yoğunlaştığı **anlık** bir **yoğunlaşma** yaratıyor. Bu **anlamlandırılmış** karşılaşma, delilikle kurulan beklenmedik ve derin bağın, bireyin **varoluşsal** gerçekliğinde yarattığı sarsıntıyı çarpıcı bir şekilde yansıtır.

Görsel 6. Hülya Ünal, 2020, Lale Müldür ile Karşılaşma, tuval bezi üzerine karışık teknik

Sanatçı metni: İlaçların öncesiydi, bu deliliğim başkaydı. Bunu çok sevdiğim biri söyledi. Melankolisi ağırdı ancak olanlar gerçek dışıydı. Başka boyutlarda, belki beşinci, başka yerlerle ilgiliydi. Sadece kitaplarla ulaştığım sözcüklerin imgeler, gerçek dışı şeyler, gerçekliğin ötesinin olduğu yerlerdi. Bana deli diyorlardı. Artık herkesin deli diye bahsettiği kişilerle karşılaştığımda, gözlerimi bu kez onlardan kaçırmayacaktım. Eğer ki ben deliysem oraya bakmalı, orayı görmeli, oraya ait olup olmadığını anlamak için bilmeliydim. Ben belki de deliyim.

Karşılaşma (Mecidiyeköy civarı), Lale Müldür ile. Ünlü bir galerinin yeni mekanında ilk sergisiydi. Bina sanat kadar kocamandı, büyüktü ancak tanrısal bir his uyandırmıyordu. Ve onunla (Lale) orada karşılaştım. Ben çıkış kapısının önünde tütün sararken, o yirmi kadar merdivenin sonundaki yolun üzerinde duruyordu. Yüzü bana dönüktü. Bana bakıyordu. Merdivenleri inerken ona bakıyordum. Bakakaldım. O, bakışını çekmeden üzerimden, gözlerimi ondan kaçırmayacaktım. Takip etmeliydim Lale'nin bana bakışını. Lale bana bakarken durdum. Bekledim. Merdiven bitmişti. Gördüğü şeye bakakalan şeye baktım. Gözlerinin içini görünce gelmemi söyledi. Yaklaştım, kafamın etrafında bir şey vardı. Ona bakıyordu. Bana neler olduğunu sadece o görüyordu. Biliyordum. Sonra Bizansiyya'dan arkadaşları Fatih ve diğerleri onu alıp götürdüler. İki haftanın sonunda sadece Lale'yi düşünüyordum onu görmem gerektiğini etrafındakilere söylüyordum. Biri, birbirimizden uzak kalmamızı ve bir birimizin dengesini bozmamamızı söyledi, durdum. Sonra Lale, *tehlikeydi biliyordum* dediğinde marttı. Kitabı elime aldığımda önce "hülya..." sonra "beyaz duman" la karşılaştım. Yeniden konuştuk. Bizanslı garip Lale yine konuşuyordu benimle (Ünal, 2020)

3. Sonuç

Araştırma boyunca, sanatçının evrenle kurduğu ontolojik bağın, melankolinin ruhsal bir yansıma olarak yaratıcılık üzerindeki etkisinin, deliliğin yaratıcı performatiflikte bir varoluşsal kopuş olarak nasıl tezahür ettiğinin, yaratıcı karşılaşmanın yoğunluğunun ve sanatçının "garip" olarak algılanmasının altında yatan felsefi nedenlerin izini sürdük. Bu bağlamda, sanatçının "garipliği" olarak adlandırdığımız durumun, aslında onun varoluşsal bir ayrıcalığı olduğu ve bu ayrıcalığın, sanatçıyı evrenle ve kendi iç dünyasıyla daha derin bir ilişki kurmaya ittiği sonucuna ulaştık. Sanatçının bu ayrıcalığı, onun dünyayı algılama biçimini, yaşam pratiklerini ve eserlerini derinden etkileyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Nitel araştırma yöntemleriyle gerçekleştirilen bu çalışma, sanatçının varoluşsal hallerini, sanat felsefesi, psikoloji ve sosyoloji alanlarındaki kaynaklardan yararlanarak yorumlayıcı bir yaklaşımla ele almıştır. Sanatçının yaşam pratikleri

ve eserleri, varoluşsal birer metin olarak analiz edilmiş ve sanatın doğasına dair felsefi çıkarımlarda bulunulmuştur. Bu analizler sonucunda, sanatçının eserlerinin, onun varoluşsal hallerinin ve evrenle kurduğu ilişkinin birer ifadesi olduğu, sanatın, sanatçının iç dünyasının ve evrenle olan etkileşiminin bir yansıması olduğu sonucuna varılmıştır.

Kaynakça

- Borgna, E. (2023). Şu bizim kırılğanlığımız. Yapı Kredi Yayınları.
- Breton, A. (2015). Sanat manifestoları avangard sanat ve direniş. (K. Özsezgin, Çev.) İletişim Yayınları.
- Camus, A. (2023). Yaratma tehlikesi. (A. Bakım, Çev.) Can Yayınları.
- Cioran, E. M. (2015). Gözyaşları ve azizler. Jaguar Kitap.
- Dede, M. (2013). Garip. Erişim tarihi 16 Nisan 2025, <https://www.derki.net/tr/product/447/garip> adresinden alındı.
- Eroğlu, Ö. (2014). Sanatta derin hislenmenin felsefesi. Tekne Yayınları.
- Foucault, M. (2006). Deliliğin tarihi. (M. A. Kılıçbay, Çev.) İmge Kitabevi.
- İnal, B. (2025, 8 Şubat). Uysal bedenler - Theodore Géricault'nun hasta portreleri. Gayet Dergi. <https://www.gayetdergi.com/article/bahar-inal-uysal-bedenler---theodore-gericault-un-hasta-portreleri>
- Kristeva, J. (2009). Kara Güneş: Depresyon ve Melankoli. (N. Demiryontan, Çev.) Bağlam Yayıncılık.
- Lenoir, B. (2004). Sanat yapıtı. Yapı Kredi Yayınları.
- Megill, A. (1998). Aşırılığın peygamberleri: Nietzsche, Heidegger, Foucault, Derrida. (T. Birkan, Çev.) Bilim ve Sanat Yayınları.
- Müldür, L. (2008). Saatler ve geyikler. Yapı Kredi Yayınları.
- Schopenhauer, A. (2020). Aşkın metafiziği. (S. Hilav, Çev.) YKY.
- Soygür, H. (1999). Sanat ve delilik. Klinik Psikiyatri, 2(2), 124-133.
- Sutton, D., & Martin-Jones, D. (2014). Yeni bir bakışla: Deleuze. (M. Özbak & Y. Başkavak, Çev.) Kolektif Kitap.
- Taşkıntuna, N. (2012). Kuramsal çerçeve. Cogito, (72), 79. Yapı Kredi Yayınları.
- Ülde, M. Y. (2010). Yalnızlık. Psikeart, 11, 110-118.
- Yazıcı, A. (2012). Yaratmalı mı, yaratmamalı mı? Cogito, (72), 11. Yapı Kredi Yayınları.
- Terbaş, Ö. (2012). Boyalı kuş'un kanat sesleri. Cogito, (72), 138. Yapı Kredi Yayınları.
- Michel Thévoz, "Art Brut", İsyankâr Yüzyıl, İstanbul: SEL Yayıncılık, Nisan 2004, s. 52, 53, 54.

Görsel Kaynaklar

- Görsel 1:** <https://i0.wp.com/spitalfieldslife.com/wp-content/uploads/2018/12/mg4.png>
- Görsel 2:** <https://www.theguardian.com/artanddesign/2019/aug/09/madge-gills-untitled-work-a-kaleidoscopic-inner-world>
- Görsel 3:** <https://www.gayetdergi.com/article/bahar-inal-uysal-bedenler---theodore-gericault-un-hasta-portreleri>
- Görsel 4:** <https://mikesmithstudio.com/projects/hell-vitrines/>
- Görsel 5:** <https://lesoeuvres.pinaultcollection.com/en/artwork/fucking-hell>
- Görsel 6:** Sanatçının kendi koleksiyonundan